

20. YÜZYILDA YAŞANAN SOSYAL DEĞİŞME DİNAMİKLERİ VE KÜLTÜREL ÇÖZÜMLEMELER AÇISINDAN KÜRESELLEŞME

Yrd. Doç Dr. Ömer SAY*

ÖZET

Bu 20. yüzyıl boyunca dünyada yaşanan ekonomik, politik ve sosyal değişimler dünyada yurttaş haklarını ve bu bağlamda insan haklarının içeriğini etkilemiştir. Görülen değişimlerin, ekonomik yanı daha ağır bastığı için de ekonomik gücü elinde bulunduranlar lehine bir seyir içerdiği gözlenmektedir. Ekonomik anlamdaki küreselleşme gittikçe kültürel alanlarda da belirginleşmeye başlamış ve evrensel temalar içerme aşamasına gelmiştir. Bu makale evrensel özelliklerini öne çıkaran küreselleşmeye eleştirel bir bakışla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, insan hakları, yurttaşlık, ekonomik güç.

ABSTRACT

Economic, political and social changes during 20.th century effected citizenship in the world. All states in the world have new criteria about human rights and democracy undertook more responsibility than previous times. But these responsibilities are involved in economic power and its master. The aim of this article is to show the relations of culture, economy, political aspect and human rights.

Key Words: Globalisation, human rights, citizenship, economic power

* Z. K. Ü. Ereğli Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

20 yüzyıl boyunca ekonomik, sosyal, ve politik ilişkilerde kaydedilen gelişmelerle Ortaçağ sonlarından itibaren olgunlaşmaya başlamış olan modern örgütlenme biçimleri değişmeye başlamıştır. Uzun yılların bir birikimi olarak görülen mevcut ilişkiler ağını sergileyen oluşmuş bütünlüğün ve birliğin altı oyulmaya başlanmıştır. Bu ilişkiler ağının değişiminde etkili olan faktörlerden birinin elektronik ürünlerdeki gelişmelerin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü elektronik ürünlerdeki üretim ve tüketim artışı coğrafi olarak uzak grupları bir birlik halinde örgütleyebilmeyi sağlayan iletişimi getirmiştir. Modern dönemin tanımlanmasında kullanılan ikincil ilişkiler, iletişim sektöründeki gelişmelerle yepyeni bir boyut kazanmıştır. Bu durum sanki, modern dönemin olgunlaşması olarak değerlendirilebilir fakat, arada önemli bir farklılık da bulunmaktadır. Zira şimdiye kadar, modern dönemin tanımlanmasında etkili olarak kullanılmış olan Cooley'in ikincil ilişkileri veya Dürkheim'in organik dayanışması, veyahut da Tönnies'in cemiyetle ifade ettiği yüz yüze görüşmeye ihtiyaç duymayan bir iletişim biçimi daha çok üretim ilişkileri çerçevesinde sanayileşmiş bir toplumun özelliklerini yansıtmaktadır. Oysa iletişimde yaşanan gelişmeler ise teknolojik bir ürünün kültürel alanların aracı olarak kullanılmasını da öne çıkarmıştır. Önceki ilişkiler modern döneme uyumu işaret ederken şimdikiiler mevcut imkanlara alternatif taleplerle kendini göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girişiyle paralel olarak Avrupa'da 1980'lerin sonlarında büyük siyasal partilerin meşruiyetlerini kaybetme süreci bu gerçekliğe bir alt yapı oluşturmaktadır. Almanya, Avusturya, İtalya ve Fransa'da yapılan seçimlerin sonuçlarında yeni ve geleneksel olmayan partilere verilen destek bunu açıklamaktadır. Avrupa'da olduğu gibi Kuzey Amerika'da da yeni sosyal gelişmeler eski teorik yaklaşımların açıklama biçimlerini zorlayan bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira eski teorik yaklaşımlar önce ideoloji, daha sonra organizasyon ve rasyonel açıklamalar çerçevesinde gelişmiştir.¹

20. yüzyılda görülen değişmelerin etki ettiği ana noktalardan birisi de gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen göçlerdir. Bu göçler iki kutuplu bir gelişmeyi ortaya koymaktadır: Ya terk edilen ülkelerin yurttaşlığını da terk

¹ H. Johnstone, E. Larana, J.R. Gusfield, Yeni Sosyal Hareketler, İst., 1999. s.131.

etmeyi ya da, terk edilen ülkeyle duygusal bağı etnik ve dinsel yönden korumayı amaçlayan bir toplumsal ilişki tarzını doğurabilmektedir. Günümüzdeki özelliklerle bir karşılaştırma açısından bakıldığında, görülür ki, yurttaşlık hakkında Avrupa'daki eski varsayım, birleşmiş, güçlü bir milli devlet içindeki kültürel olarak homojen olan bir nüfusa dayanmaktaydı. Fakat modern toplumlardaki sosyal ve kültürel kimlikler gittikçe çoğulcu bir yapıda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu grupların da bir kısmı sanayileşme sonrası oluşan yaşayışla ortaya çıktığı gibi bir kısmı da, özellikle eleştirel ortamın getirdikleriyle farklı etnik ve kültürel kimlikleri ifade eden tarih ve geleneklere aittirler.² O halde gelişmiş ülkelerdeki farklı etnik ve kültürel kimliklerini koruma eğiliminde olan ve bunu ifade eden grupların bağlanabilecekleri bir üst kültür kalıbının gerekliliği gelişmiş ülkeler açısından bir kazanç olacaktır. Bu üst kültür kalıbının evrensel söylemler içermesi bu kazancı pekiştirecektir.

Öte yandan II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmenin getirdiği işgücü ihtiyacı ilk başlarda gelişmiş ülkelere yapılan göçlerin ana kaynağı olarak görülmeyle birlikte teknolojinin baş döndürücü bir şekilde hızla ilerlemesi 20. yüzyılın sonlarına doğru yeni işgücü ihtiyacını minimize edecek şartlarda gelişme göstermiş ve hatta böyle bir gelişmenin desteklenmesiyle birlikte sonuçta doğal olarak işgücü ihtiyacı azalmıştır. Bu durumda gelişmiş olarak nitelendirilen ülkeler yurttaşlık kapılarını, diğer ülkelerin insanlarından gelen yurttaş olma taleplerine gittikçe kapatmaktadırlar. Ancak, tartışmanın bir boyutu da ekonominin ulusları bu kadar etkilediği bir dönemde ortaya çıkacaktır. Bir yandan yurttaş olma taleplerine kapılar kapanırken öte yandan artık kime yurttaş deneceği ve kimin yurttaş olarak kabul edileceği dünyadaki ekonomik güççe ayarlı bir duruma gelmiştir. Bu durum özellikle Amerika ve Batı Avrupa için geçerliliğini daha etkin bir şekilde hissettirmektedir. Belirli bir sermayeye sahip olan kişilerin bu ülkelerde yurttaşlık statüsünü elde etmeleri imkan dahilinde kalmaktadır. Diğer taraftan sadece sermayesi ile yatırım yapabileceklere değil daha az maliyete neden olabilecek işgücüne de açık kapılar bırakılmaktadır. "Çünkü, eşit verimlilik halinde göçmen işgücü, ulusal işgücünden hemen daima daha ucuza gelir"³ olmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Avrupa Birliği içinde yurttaş olabilme konusunda, geleneksel yapıdan beslenerek bir yurttaşlık anlayışı ortaya çıktığı gibi yeni oluşan şartların da etkilediği özellikler kendini

² Stuart Hall, David Held, New Times. London, 1990, p. 187.

³ Michel Albert, Kapitalizme Karşı Kapitalizm, Çev: Cemil Oktay, Hüsnü Dilli, İst., 1992, s. 13.

hissettirmektedir. Almanya'nın normatif yapısına uygun düşen ama buna karşılık Fransız geleneğini yansıtan etnik köken ve coğrafya endeksli bir ayırım çıkmakla birlikte ekonomi de yurttaşlık açısından önemli bir anahtar kavram olarak belirmektedir.

20. yüzyıl boyunca ekonomik güç, dünyadaki dengelerin daha çok gücü elinde bulunduranlar lehine seyretmesini sağlamıştır. Uluslararası düzeydeki kriterlerin altında ekonomik hakimiyetin bulunması kültürel düzeyde de kendini hissettirmiştir. Bu şartlar altında bu çalışmamızın amacı, 20 yüzyılda görülen ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı değişmelerin birey yurttaş ve devlet ilişkilerinin küreselleşme söylemleri çerçevesinde hangi noktada durduğunu ve devlet-yurttaş ilişkilerini kültürel düzeyde nasıl etkilediğini tartışmaktır

Küreselleşme

Günümüz dünyasının kültürel değişim içine girmesindeki etkin rolü üretim organizasyonlarındaki devasa farklılıklar üstlenmiştir. Artık ekonomik gücü olan şirketler, işlerini dünya çapında yürütmeye başlamışlardır. Dünya çapında örgütlenmelerini ise önemli oranda ulustistü bir bakışla oluşturmuşlardır. Farklı ülkelerin sağladığı farklı avantajları kullanarak hareket etmişler ve bu doğrultuda gerektiği hallerde küresel stratejiyi takip ederek kendi içlerinde bölünmelere gitmişlerdir. Üretime ilişkin faaliyette bulunanlar daha uzmanlık isteyen doğrultuda ama daha az insan gücü isteyen bir çalışma ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede part-time, geçici ve evde yapılabilir işlerin yaygın şekilde ortaya çıkması görülmüştür.⁴ Bütün bunlar sanayileşme sonrasında görülen eğilimlerin üretim ilişkilerindeki yansımalarından bazıları olarak kendini göstermekle birlikte aynı zamanda kültürel doku için değişim sinyalleri vermektedirler.

İş alanlarındaki değişimler sadece yeni sosyal veya mesleki grupların ortaya çıkmasına değil, devletlerin yurttaşlık konusunda getirdikleri ölçütlerin de değişmesine neden olabilmektedir. Ekonomik ve bu bağlamda teknolojik ilişkileri sonucu devletlerin dünya üzerindeki güç dengelerinde belirgin bir şekilde aktif veya pasif hale gelmesi, ekonomik gücü olan devletleri, grupları hatta bireyleri daha fazla belirleyici ve söz hakkına sahip olma düzeyine çıkarmıştır. Ekonomik güç sadece günlük hayatta her zaman gerekli olan ürünler düzeyinde düşünülse bile bu durum önemini korumaktadır. Ancak buna

⁴ John Urry, New Times, Ed, Stuart Hall, Martin Jacques, p. 97-98.

ilave olarak 20 yüzyılda çok büyük bir oranda gelişen silah endüstrisi de sadece devletlerin büyük bir savunma gücünü göstermemektedir. Silah endüstrisine sahip olanların ekonomik ilişkiler ağında ciddi bir ağırlığını da ortaya koymaktadır. Günümüzde küresel düzeyde faaliyet gösteren ulusüstü şirketlerin varlığı bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kaldı ki, birçoğu askeri teknolojiyi ürettikleri halde ulusüstü şirketler direk olarak askeri kapasiteye sahip değillerdir ve bu yüzden genellikle politik etkiye, pazar gücüne, finans ve teknoloji kontrolüne ve kendi kontrollerini destekleyecek pazarın yapısal gücüne itimat ederler. Ancak her şeye rağmen 1945'ten beri savaş sonrası ekonomik düzenin belli ölçüde Amerikanın askeri gücü ile tesis edildiği bir gerçeklik olarak kendini ortaya çıkarmaktadır. Buna rağmen ulusüstü şirketler ise yönelimlerini küresel üretim ve satışa ayarlı tutarlar.⁵

Bir ülke tarafından dolaylı olarak destek bulan ulusüstü şirketler bu ülkenin çıkarlarına göre değil de küresel stratejiye ayarlı olarak faaliyette bulunuyorsa ortada bir çelişkinin olduğu düşünülebilir. Gerçekte böyle bir çelişkinin varlığını düşünmek ancak, küresel ilişkilerin işleyişinin bilinmediği durumlarda ortaya çıkar. Zira Halliday'in de belirttiği gibi küreselleşmenin kendisi, devletlerin işlerinin yaygınlaşmasıdır. Devletler böyle bir yolla direk olarak yapmak istediklerini şirketlere yaptırabilmektedirler. Hiç kimse, Japon veya Alman iş alanlarının ya da bunların rakipleri olan Fransız veya Anglosakson'ların devletlerinden bağımsız davrandığına inanmaz. Dahası devletler kendi dahili alanlarında para akışının ve faiz oranlarının kontrolünü kaybetmeler bile rekabeti kızıştırırlar.⁶

Küreselleşmenin bir başına ulusüstü şirketlerin varlığıyla açıklanması ekonominin uluslararası ilişkilerde tek belirleyici olduğunu söylemek anlamına gelecektir. Gerçekte ekonomi, 20 yüzyıl boyunca bir yandan her ülkenin kendi vatandaşlarının hoşnutluğunu sağlayacak bir araç olması gerekirken öte yandan uluslararası eylemde bulunabilmenin bir aracı olarak da durmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı ile birlikte görülmüştü ki, artık uluslararası eylemde bulunabilmenin iki yolu vardı. Birincisi dünyada tek başlarına ayakta duracak kadar güçlü olmadıklarını hisseden orta büyüklükteki devletlerin ulusal iktidarı ulusötesi yetkililere gönüllü olarak terk etmeleriydi. Bu anlamda, Avrupa

⁵ Stephen Gill, David Law, The Global Political Economy, Hertfordshire, 1988, p. 192-194

⁶ Fred Halliday, Rethinking International Relations, London, 1994, p. 227.

Ekonomik Topluluğu 1980'lerde Avrupa Topluluğu, 1990'larda Avrupa Birliği adını aldı. Kendi üye devletleri üzerindeki otoritesi de gerek üye ülkelerin hükümetlerinden gerekse bu ülkelerin kamuoyundan gelen tepkilere rağmen tartışmasızca büyümeye devam etti. Uluslararası eylemin öteki aracı Ululararası Para Fonu'nun ve Dünya Bankası'nın otoritesiydi. 1970'lerden itibaren giderek kurumsallaşan belli başlı kapitalist ülkelerin desteğiyle giderek daha çok sayıda ülkeyi borç almak için zengin dünyanın isteğine bağımlı hale getirdiler. Her şeye rağmen bunlar zengin ülkelerin yoksullara belirli siyasetlerini her halükarda dayatmalarını sağlayan etkin uluslararası otoritelerdi.⁷ Bu bağlamda hatırlamakta fayda var ki, IMF ve Dünya Bankası 1945'te kurulmuşlardır. IMF'nin faaliyetleri daha çok az gelişmiş ülkeleri kalkındırmaya yönelik olmuştur. Dünya Bankası ise ilk olarak II. Dünya Savaşı sırasında sıkıntıya düşen kapitalist ülkelere uzun vadeli olmak üzere, 1950'ler boyunca da az gelişmiş ülkelere borçlar vermeye başlamıştır.⁸

II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülük ettiği ve desteklediği ulusüstü örgütlenmelerin temel nedeni olarak Sovyetler Birliği'nin kapitalist toplumlar tarafından ürkütücü bulunması gösterilmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde görülen tehdit, komünizmin tek dünya ideolojisi olarak algılanmış olmasıyla ilişkili olarak belirmektedir. Marxist yaklaşıma göre, evrensel olan bu ideoloji bütün dünyada ulus devletlerin varlığını ortadan kaldırıp yerine kendisi geçecekti. Amerika açısından dış yardım planı Soğuk Savaş döneminde sosyalist etkilerin varlığının engellenmesi amacını taşıdığı bir gerçeklik olarak kendini göstermektedir. Aslında bu gelişmeler hem Sovyetler Birliği hem de Amerika için küresel dünya ekonomisinin bir rekabetidir. Çünkü her ikisinin de düşüncesinin arkaplanı kendi yaklaşımının en doğru olduğu ve dünyanın doğru olan bu yaklaşımla dönmesi gerektiğidir. Ama verilen uğraşlar sonunda galip gelen taraf Amerika olmuştur. Sonuçta sadece Amerika Birleşik Devletleri değil, hem Avrupa Birliği hem de Japonya dünya ekonomisinde etkin bir konuma yükselmiş ve Amerika ile birlikte kapitalist dünyanın temsilcileri olmuşlardır.

1990'larda yapılan hesaplamalara göre ABD, Japonya, ve Almanya'nın ekonomik gücü bir araya getirildiğinde dünya ekonomisinin %50'sini oluşturacak büyüklüktedir. Ayrıca gerektiği hallerde bu üç ülkenin maliyet ve para politikalarında işbirliği yapabildikleri de görülmüştür. Sözcüğü, 1987'de

⁷ Eric Hobsbawm, Kısa 20. Yüzyıl, Çev., Yavuz Alagon, İst., 1996, s. 496-497.

⁸ Stephen Gill, David Law, a.g.e. s. 143-44.

borsanın çöküşünden sonra ortaya konan ortak maliyet ve para politikası hızla karşılığını bulmuştur. Ancak gerekli olan ortak tavır bir kriz olmadığı zamanlarda politik olarak uygulanabilir değildir. Çünkü bu durum üç ülkenin zaman zaman kendileri için zor olan uygulamaları küresel ekonomi adına yapmalarını gerektirir. Bu üç ülkenin liderlerinden hiçbiri kendi halkına acı reçeteler verme pahasına dünyaya yardım etmek üzere seçilmemiştirler. Sözelimi, Japonya, ticaret fazlasını azaltmaya istekli değildir. ABD, tüketim toplumu olmaktan tasarruf ve yatırım toplumu olmaya dönüşmekte isteksizdir. Almanya ise düşük faiz oranlarını kabul etmeye ve daha fazla enflasyona şans tanımaya niyetli değildir. Bu anlamda kendi yurttaşlarının istekleri doğrultusunda hareket etmeyen hükümetlerin makamlarından indirilmesi gerçeği ile karşılaşmak kimsenin işine gelmeyecektir. Eğer hükümetler veya liderler kendi yurttaşlarının isteklerini yerine getiremiyorsa onlara duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmış olacaktır.⁹ Böyle bir gelişmenin yaşanması ise sadece ülkelerdeki hükümetlerin varlığını kapsamamakta ve tekrar edilmesi durumunda yönetilenlerin yönetenlere olan inancını kaybetmesi demek olacaktır. Ki, bu da siyasal boşluk oluşturabilecektir.

Her şeye rağmen, ABD, Almanya ve Japonya'nın mevcut birikimleri ve Sovyetler Birliği'nin artık ortada bulunmaması gerçeğine baktığımızda devletler arası sistemde yeni bir örgütlenmenin yaşandığı veya en azından eski örgütlenme biçiminin anlamsız kalacağı göz ardı edilmemek durumundadır. Soğuk Savaş döneminin temel siyasal yapıları hala ayakta olmakla birlikte, önemli unsurlar da değişmiş bulunmaktadır. Bir kere, Batı Avrupa ve Japonya'nın dünya üzerindeki ekonomik ve siyasal güçleri gittikçe artma eğilimindedir. Soğuk Savaş döneminin keskin iki kutupluluğu yerine, birbirine daha eşit düzeyde bir çok aktörün yer aldığı farklı kutuplaşmalar söz konusudur.¹⁰ Artık Amerika Birleşik Devletlerinin II. Dünya Savaşı sonrasında yirmi yıl kadar bir süre kendini açıkça hissettiren belirgin hakimiyeti ortadan kalkma eğilimine girmiştir. Bu sonucu doğuran önemli etken sadece Batı Avrupa ve Japonya'nın güçlenmesi de değildir. 1970'lerde yaşanan ekonomik durgunluk ve Vietnam sendromu da bu sürece katkı sağlamıştır. Bu açıdan 1980'li yıllarla birlikte yeniden uluslararası eylemlerde aktif rol üstlenmeye

⁹ Lester C. Thurow, Kapitalizmin Geleceği, Serpil Demirtaş, Nebil İlseven, İst., 1997, s. 182-185.

¹⁰ Immanuel Wallerstein, Jeopolitik ve Jeokültür, Çev, Mustafa Özel, İst., 1993, s. 79.

çalışan ABD için birey liberalizminin yaygınlaşması, dünya hakimiyeti açısından yapılması gereken olarak görünmüştür.

Bu çerçevede ABD, 1977'de Carter yönetimiyle birlikte, devlet bürokrasisi içinde insan haklarının örgütsel yerinin yükseltilmesi, Amerikan dış politikasında etkili olmaya başlamıştır. Reagan yönetimi döneminde ise dünyadaki diktatör ülkelerde demokratik değişim aktif olarak desteklenme eğilimine girmiştir. Carter ve Reagan yönetimlerinin her ikisi de insan hakları ve demokrasiyi teşvik etmekte benzer ahlakçı yöntemler kullanmışlar ve bu konuların uluslararası ilişkilerde önemli sorunlar haline gelmesini sağlamışlardır.¹¹ Burada bizim açımızdan önemli olan taraf, Amerika'nın bu dönemlerde yeniden dünyanın hamisi olma yönündeki girişimleri ile insan hakları ve demokrasi söylemleri paralel bir zaman dilimini göstermektedir.

Aynı dönemde paralel düşüncüyü Avrupa Birliği içinde de görmekteyiz. Avrupa Birliği açısından vurgu daha çok 1989 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı toplantısı sonuç belgesinde insan hakları ve temel hürriyetlere ilişkin ayrıntılı hükümler yer almıştır. 1990 yılında Kopenhag'da İnsani Boyut Konferansı, hükük devletini, demokrasiyi, siyasal çoğulculuğu vb. destekleyen kapsamlı bir belgeyi kabul etmiş ve böylece tüm demokratik hürriyetleri ve kurumları destekleme noktasına gelmiştir.¹²

Bu aktif politika her ne kadar kültürel anlamda küreselleşme olarak görülse de, çokuluslu veya ulusüstü şirketlerin ve kuruluşların varlığının küresel bir dünyanın olup olmadığı noktasında bulanıklığı gidermeye yeterli değildir. Zira her şeyden önce şu ana kadar işaret ettiğimiz iki özellik bu bulanıklığın ana nedenlerini oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi kültürel düzeydeki globalleşme, ikincisi ise, elektronik alandaki gelişmelerdir. "Kültürel bağlamda globalleşme (küreselleşme) daha çok, artan ulusüstü güçler tarafından desteklenmiştir. Gelişen iletişim ve ulaştırma kültürel normların ve değerlerin yayılmasını sağlamıştır."¹³

Kültürel küreselleşme demokrasi ve insan hakları çerçevesinde kendini ifade etmektedir. Demokrasi ve insan hakları ile küreselleşme arasındaki ilişkileri ve bu noktadaki tartışmaları daha sonra kendi başlıklarında incelemek üzere bir kenara bırakarak tartışmayı iletişim ve ulaştırma alanına kaydırduğumuzda, bu alanda iki uçlu bir gelişmenin ortaya çıktığını görürüz.

¹¹ Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga, Çev., Ergun Özbudun, Ankara, 1993, s. 87-90

¹² A.g.e. s.85.

¹³ Stephen Gill, David Law, s. 155.

Bunlardan birincisi, hakim olan Amerikan ve dolayısıyla Anglosakson kültürün yayılmasını sağlamaktadır. Zira kültürel alanda önemli vasıflardan birisi dildir. İletişim sektöründe kullanılan İngilizce ABD'nin de dili olduğuna göre bu durum Anglosakson kültürün dünyaya açılması ve her yerde kullanılmasını sağlamak bir yana onu ortak uluslararası dil konumuna yükseltmiştir. Eski iletişim yöntemlerinden telefon veya mektuptan veya başka bir iletişim aracından herhangi birini kullandığımızdan karşılaştırma yapılamayacak oranda çok daha fazla bir İngilizce'yi bilme gereği internet vasıtasıyla sağlanmış olmaktadır. Dünya üzerinde ticari veya başka konularda kullanılan dilin değişim göstermesi tarih boyunca söz konusu olabilmektedir. Ancak bilgisayar ağlarının kendi içindeki dilsel yapısı da (mail, chat, web, site, file, v.b.) İngilizce'dir ve ciddi anlamda ulusal dillerin önüne geçmektedir. Yine internet üzerinden dünyanın diğer ulusları ile görüşebilmek mümkün olabildiği için İngilizce'nin kullanımını süreklileşmektedir. Oluşturulan sitelerin bütün dünyaya açık olabilmesi ise neredeyse ancak İngilizce ile sağlanmaktadır. Bu anlamda herhangi bir araştırma için İngilizce bilmenin gerekliliğini artırmaktadır çünkü, birçok ürün ulusal dilde yayınlansa bile hemen yanı başında İngilizce ile de verilmektedir.

İkincisi ise iletişim alanında yaşanan gelişmeler nedeniyle alt veya karşıt kültürlerin hakim kültür içinde kaynaşma içine çekilmesi güçleşmektedir. Geçmiş dönemlerin ulusal kültürleri sanayileşme-şehirleşme ilişkileri çerçevesinde modern yaşama entegre olabilmeyi doğurabilmektedir. Cemaatçi, mekanik veya birincil olarak adlandırılan ilişkiler, sanayileşme şehirleşme ilişkileri içinde bireysel ilişki tarzına dönüşebilmektedir. Ulusal düzeyde verilen eğitim de bu bütünleşmeyi desteklemekte ve yurttaşlık bilincini sağlamayı amaçlamaktadır. Eğitim analitik bir şekilde yapılandırılmıştır ve bu anlamda bireyselleşmeyi öne çıkarabilmektedir. Modern toplumlarda yazılı kültür, egemendir. Eğitim sayesinde birbirleriyle görüşemeyen insanlar aynı duygusal bağlarla hareket edebilmekte ve böylece toplumsal bütünleşme yerine getirilmiş olmaktadır. Oysa iletişim ve ulaştırma alanlarındaki gelişmeler yerel, alt ve karşıt kültürlerin devamını da kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda bu kültürel yapıların devamlılığı da sağlanmaya alınmış olmaktadır.

Bütün bunlar küreselleşmenin iletişim ve ulaştırma boyutunun iki ayaklı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda biz post-modernizm ve küreselleşmenin çıkış kaynağının aynı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, eğer yerel, alt veya karşıt kültürlerin varlığını koruması belli ölçülerde küreselleşmeyi de güçleştiriyor

gözükmektedir. Bununla birlikte, bu kültür biçimlerinin folklorik düzeyde kaldığı ve dünya ölçeğinde birey-birey, birey-toplum ve birey-devlet ilişkilerinde temel kriterlerin hangi ölçülere ayarlı tutulduğu göz ardı edilmemelidir. Küreselleşme ve post-modernizm arasında paralelliğin en belirgin şekilde görüldüğü alanlar sosyal ve siyasal dokular olarak görünmektedir. Siyasal anlamda yerel-kültürel yaklaşımların ve bu doğrultuda politikaların üretilmesi post-modernizmle aynı özellikleri göstermektedir. Ancak bütün bunların zihnimizde ilk bakışta küreselleşme ile çelişkili olduğu belirecektir. Oysa gerçekte küreselleşme ile post-modernizm aynı sonuçlar etrafında birikmektedir. Çünkü en temel anlamda post-modernizm mevcut modern merkezlerin ölümünü işaret etmektedir. Küreselleşme ise yine mevcut merkezlerin ölümüne işaret eder. Çünkü üst düzeyde bir örgütlenme içine girilmiştir. Devletlerüstü bir örgütlenme biçimi devlet otoritesinin bu üst örgütlenmelerin kontrolüne kısmen de olsa devredilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Kaldı ki küreselleşmeyi sadece ekonomik anlamda düşündüğümüz zaman dahi, demokrasinin toplumsal düzeyde katılım olduğuna yönelik anlamı zedeleyebilmektedir. "Bir bütün olarak ele alındığında, global (küresel) ticaretin artması, büyük sanayi ülkelerinde önemli bir demokrasi kaybına neden olacaktır. Giderek artan miktarlarda ekonomik kararın devlet kontrolünden çıkması, demokratik sorumluluğun da azalması anlamına gelir. Demokrasinin önemli temellerinden biri de, ülkenin ekonomik hayatına halkın şekil vermesidir."¹⁴ Günümüzde ekonominin devletler üzerindeki devasa etkisi göz önüne alındığında durum daha bir ciddiye taşımaktadır.

Her şeye rağmen kapitalist toplumların ve bu toplumlarla birlikte hareket eden az gelişmiş ülkelerin geçmişte önemli oranda zaten küresel bir anlayışla hareket ettiği de söylenebilir. Sözelimi, Keynesyen bir ekonomik anlayış veya realist uluslararası ilişkiler yaklaşımı bugünkü global söylemden daha fazlasıyla dünyada yankısını bulmuştur. Bu anlamıyla kapitalist dünya için küresel olduğu düşünülebilir. Ancak gerçekte küresel değildir çünkü realizmin üst düzeyde kendine uygulama alanı bulduğu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği eksenli dünyada iki kutuplu bir bakış açısından söz etmek mümkündür. Yine de iki kutuplu dönemde dahi karşılıklı oluşan yapılanmalar da birbiriyle benzerlik göstermektedir. Fakat, bu durum belli alanlardaki benzerlikten ibarettir ve küresel olarak tanımlanamaz.

¹⁴ Alvin Toffler, Ekonominin Çöküşü, Çev.: Mete Akçok, İst., 1991, s. 91

İnsan Hakları Kavramı ve Küreselleşme

Diğer taraftan, uluslararası ilişkiler doğrultusunda Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi topluluklar açısından hukuk alanında da küresel tanımlamalar dikkat çekmektedir ve küreselleşme düşüncesinin temelinde yer alan kavramlardan önde geleni insan hakları olmaktadır. Dünyanın geldiği aşamada insan haklarına ilişkin olarak söylenenler dikkat çekicidir ve olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmeye layıktır. Ancak küreselleşme çerçevesinde insan hakları kavramının ve bu kavramın tarihsel gelişimi global bir bakış açısını da yansıtabilme yönünde tartışmaya açıktır.

Modern toplumların hukukla ilgili yaklaşımı, toplumun yaşayışının hukuku belirleme noktasında etkili olduğu haliyle durmaktadır. Günümüz modern ulus devletlerinin toplumsal yapısı zaten bunu gerektirmektedir. Toplumun bütününe yaşadığı kültürel atmosfer, hukukun ortaya çıkmasında etkili olacaktır ve herkesi kapsayacaktır. Bu anlamda bir toplumda etkili olan normlar, hukukun oluşmasında temel yapı taşı olacaktır. Bu bakış açısı modern ulus devletlerin bakış açısı olmakla birlikte, modern devletin gelişim gösterdiği Batı Avrupa'lı ülkelerin yaklaşımına işaret etmektedir.

Normatif kültürleri tanımlama açısından Galtung'un yaptığı ayırım dikkat çekicidir ve gerçeğe uygun görünmektedir. O'na göre normatif kültürler toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır: Anglosakson/İskandinav normatif kültürü tümdengelimci bir katılığa daha az, olaylar dünyasıyla uygunluk içinde olmaya daha çok vurgu yapılan, uygun düşmeyen normların atılabildiği ve yeni normların bunun yerine konduğu bir özellik gösterir. Alman normatif kültürü, tümdengelimci bir katılığa daha çok, olaylarla uygunluk içinde olmaya ise daha az vurgu yapılan, uygun düşmeyen olayların gizlenebildiği, ancak yeni normların da eklenebildiği bir kültürel dokudur. Japon normatif kültürü, tümdengelimci katılığa daha az, olaylar dünyasıyla uygunluğa daha çok vurgu yapılan, ancak bunların normların yeniden yorumlanmasıyla elde edildiği kültürel doku olarak kendini gösterir. Latin normatif kültürü ise, sözcük zerafetine daha çok, olaylar dünyasına daha az vurgu yapılan, uygun düşmeyen olayların tek tek ele alındığı, normatif sistemin bağlılıktan çok hayranlık nesnesi olduğu ve korunduğu bir kültürel dokudur.¹⁵

¹⁵ Johan Galtung, Bir Başka Açıda İnsan Hakları, Çev., Müge Sözen, İst., 1999, s. 61.

Bu tartışmayı açmak yerinde olacaktır. Anglosakson/İskandinav yurttaşları, yeniliklerin kabul edilmesi için normların hiçbir biçimde çalışmadığını gösteren kanıtlar üretir. Bu durumda birey, normlara uyan değil kendi sivil itaatsizliğinin sonuçlarına katlanan ve böylece normların yeniden yapılandırılmasına katılan kişidir. Bu açıdan sivil itaatsizlik geleneğinin Anglosakson kültüründe bulunması da anlamlıdır. Almanlar açısından ise, normatif sistem bir yanda gerçek dünya bir yanda durur. Kuralları kolaylıkla değiştiremezler. Normlar, belirli idealler olarak kendine yer bulmuştur. Bu normatif ideallere uymayanlar ise insan olmanın gerektiğini yapmayanlar olarak görülebilmektedirler. Güney Avrupa ve Güney Amerika'nın Latin kökenli ülkelerinde yazıya aktarılan söz, Anglosakson kültürde yazıya aktarılan sözden çok daha kutsal görünür. Bir yanda sözcüklerden, diğer yanda ise gerçeklerden kurulmuş bir dünya vardır. Çok büyük uyumsuzluk bile, temel yapıları gözden geçirmek için yeterli neden kabul edilmez.¹⁶ Bu anlamda Fransız ihtilalini ve Katolik Avrupa yapısını konunun içine yerleştirmemiz açıklayıcı olacaktır. Kutsal olanın değişmesinin kabul edilmediği ama bunun yanında hayatın gerçeklerinin farklılaştığı bir kültürde çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Fransız İhtilali'nin sonuçta yüzyıllarca süren bir kültürlenme biçimi ve değişmeyen yapıya bir başkaldırının ürünü olduğu, konunun açıklığa kavuşması için yeterince aydınlatıcıdır. Alman düşünce geleneğinin tümdengelimci kültürel dokusu da kendi normatif sistemini açıklayıcı özelliktedir. Her bireyin, doğada ve halkta eriyip köklenmeye yazgılı olduğu ve böylelikle kendi ifadesini ve bireyliğini bulabildiği, organik ve ulusçu bir topluluk kuramına dönuşen birey anlayışı zaten tümdengelimci ve ideal açıklamayı ortaya koyacak ölçüdedir. Hatta bireyin birey olabilmesinin yalnızca kişilere değil, kişilerüstü güçlere, yani bir anlamda ulus ve devlete atfedildiği bir algılayış biçimidir.

Kendi geleneksel yapılarıyla farklılık gösteren birey olarak değerlendirilme anlayışlarının bir arada küresel bir söylem içinde nasıl buluşacağı tartışma konusudur. İnsanın özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, can güvenliği, iş ve eş seçimi özgürlüğü gibi temel konular Fransız Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden bu yana, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer almaktadır. Temel konularla kültürel dokular arasında farklılıkların önemli olmadığı gözükmektedir. Bu haliyle de insan hakları kavramı çerçevesinde günümüze kadar ifade edilenler konusunda toplumların temel dinamiklerine ters gelen ve kabul edilemez kriterlerin

¹⁶ A.g.e. s. 55-58.

bulunmaması ortak bir beraberlik fikrini geliştirmiştir. Ancak günümüzde bireye endeksli bir yaşam tarzının ortaya çıkması ve bu anlamda kültürel olarak algılanılan alanların genişlemesi nasıl bir insan hakları taleplerini doğuracağı yönünde işaretler vermektedir. Sözgelimi, sosyal değişmelerin bireysel kimliğin ön plana çıkması yönündeki seyri, anarşist yaklaşımların otoriteyi sorgulayan tavırları karşısında ortaya konacak isteklerin insan hakları alanında konumu ne olacaktır? Bireyin son derece özgür kaldığı geç yirminci yüzyılın karakteristik yapısı bugün için bir hak değil ancak ihtiyaç olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak daha ileri bir tarihte, Anglo/sakson kültür içinde hak olarak tanımlanacak bu türden bir iddia diğer devletlerin insan haklarına bakışını değiştirecek midir yoksa pratikle teori arasındaki uyumsuzluk bir çatlama mı dönüşecektir? Bunlar, devletlerin çok uzun süreli geçmişlerinin ürünüdür. Değişimin hangi doğrultuda olacağı ise şimdilik bir bilinemezdür.

Tartışmaya açık olan bir diğer nokta, insan haklarına ilişkin eklenen yeni haklarla ilgili olarak belirlemektedir. Yeni haklar, her ne kadar uluslararası örgütlenmelerin aldığı kararlar doğrultusunda benimsense de sonuçta devletleri bağlayıcı özellikler ile karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda insan haklarının muhatabı bizzat devletler olmaktadır. Eğer çözüm bulunamıyorsa o zaman uluslararası örgütler düzeyinde çözüm aranmaktadır. Ancak yeni haklar, gerçekte devletlerin yetki ve sorumluluklarını artıran bir özellik arz etmektedir. Küreselleşen dünyada gelinen nokta özelleştirmelere gidilerek eğer devletlerin küçültülmesi ise, insan hakları kavramı ile günümüz liberal düşüncesi arasında bir çelişki çıkmaktadır. Özellikle ABD etkisiyle devletin küçültülmesi bütün dünyaya empoze edilirken, siyasal ve sosyal alanda devlet gerçekten genişleyecek midir? Bu önemli bir tartışma konusu olarak karşımızda durmaktadır. Öte yandan, devletlerin genişlemesine ilişkin kararlar tıpkı bürokratik uzmanlaşmada olduğu gibi daha karmaşık bir yapı almayı doğuracak olursa bu durum siyasal alanın da özelleştirilmesini mi getirecektir? Zira, günümüzde yaşanan devletin küçültülmesi dar anlamıyla ekonomik olarak görünmekle birlikte, düşünce düzeyinde büyüyen devletin hantallaşmaya neden olduğu kabul edilmektedir. Bürokratik uzmanlaşmanın genişlemesi hızlı gelişmeler karşısında daha yavaş kalmaya neden olan hantallaşma ile açıklanmaktadır. Ancak, insan hakları düzeyinde devleti muhatap kılan birçok hak, bir yandan devletin küçültülmesi iken diğer yandan büyütülmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda hukuki taleplerin artması devletin küçültülmesi

gereğini savunanlarca hukuksal örgütlenmelerin de özelleştirilmesini mi doğuracaktır?

İnsan Hakları ve Görelilik

Yurttaşlık kavramının tanımlanmasında geçerli olan şey günümüze kadar modern devletlerin her şeyden önce yurttaşlığa ilişkin kalıplar geliştirmesinde görülmektedir. Ortaya konulan bu kalıplar devletlerin geçmişten bugüne kadar uzanan kendi kültürel ve siyasal birikimleri sonucunda oluşmaktadır ve bu haliyle de olgusal temellere dayanmaktadır. Kültür kavramının aldığı anlamın da bir şekilde toplumlarla ilişkili olması kültürün tanımını da ampirik ve olgusal temellere dayandırmayı zorunlu kılmaktadır. Öte yandan, mevcut bir kültürden bahsedebilmek her haliyle toplum içindeki ilişkilerin tutarlılığını göstermek durumundadır. Aksi halde, yani tutarsız ilişkilerin bulunduğu ortamda tanımlama yapılması da güçleşmekte ve kültürün ne olduğu söylenememektedir. Çünkü, ampirik ve olgusal olan aynı zamanda somut ve tanımlanabilen bir gerçekliktir. Ancak, böylesi bir çerçevede kültür, “anlamsız hareketi reddederken anlamlı hareketin ana şifresini oluşturan”¹⁷ bir doku haline gelmektedir. Bu durumda ise tutarlılığın ölçüsünü belirlemek gerekmektedir.

Tutarlılık evrensel değerlerden ve uluslarüstü bir etkileşimden kaynak bulacaksa, o zaman ulusal değerlerle çakışma olasılığı da kendini açığa vurmaktadır. Zira, “modern ulus hükümetlerinin başka hiçbir yükümlülüğün ağır basmasına izin vermeyecekleri ilk yükümlülüğü, kendi halkına karşıdır.”¹⁸

Bununla birlikte yeniden söyleyecek olursak, kültür kavramı bizzat bir toplumun yaşayış biçiminden yola çıkılarak elde edildiğine göre mantıksal düzlemde ampiriktir. Dünyanın geldiği ampirik ilişkiler ise artık uluslararası etkileşimlerin de gittikçe kompleks bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu haliyle de, ulusal kültür kalıplarını aşan bir kültürel kodlamaya ihtiyaç duyulduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak sorun da burada başlamaktadır. Zira, küresel etkileşimlerin doğurduğu ilişkilerde, hangi hakim kültürün baskın şekilde varlığını gösterdiği sorusu tam da karşımızda durmaktadır.

Kaldı ki, hakim kültürün ne olduğu noktasında da bir belirsizlik görülmektedir. Zira, tarihçiler, sosyologlar, edebiyat eleştirmenleri vb. ilgi alanlarını genişlettikçe, ‘kültür’ teriminin de anlamı genişliyor. Sıradan halkın tutum ve değerleri ve bunların halk sanatında, halk şarkılarında, masallarda,

¹⁷ Jeffrey Alexander, Kültür ve Siyaset, Çev., Selahattin Ayaz, İst., 1999, s. 10.

¹⁸ Edward Hallet Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, Çev., Osman Akinhay, İst, 1999, s. 46.

şenliklerde vb. anlatım bulmasında popüler kültüre gitgide daha çok önem veriliyor”¹⁹ olması kültürün alanını genişletmektedir. Herhangi bir toplumda böylesi bir çeşitliliğin simgesi haline gelen kültürün çerçevesinin çizilmesi güçleşirken bu aynı zamanda tanımının yapılmasını da güçleştirmektedir. Dolayısıyla toplumdaki ortak bir mevcut kültürden söz etmek gittikçe zorlaşma eğilimi kazanacaktır. Kültürün alanı genişledikçe genel olan kültürel algılama genişleyerek bir toplumdaki farklılıkları ortaya koyan, alt kültürler olarak tanımlanabilecek bir biçime de kavuşmaktadır. Bu durumda bir toplumu veya milleti oluşturan kültürel kimliklerin bulunduğu zeminin hangi ölçütler çerçevesinde oluşacağı sorusu yeniden ortaya çıkacaktır. Kültürel tanımlama bu yeni haliyle üst kültür ve alt kültür kalıpları şeklinde kendini gösterecektir.

Ancak sorun da tam bu noktada başlamaktadır. Bir toplumda birçok alt kültür, bir üst kültürün oluşmasını sağlıyorsa küresel kültürün nereye oturulacağı tartışmayı başlatmaktadır. Küresel düzeyde anlamını bulan yaşayış biçimleri ile devletlerin ortak kültür olarak nitelendirdikleri üst kültür arasında nasıl bir ilişkinin bulunması gerektiği önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Devletlerin kabul ettiği ve destekledikleri uluslararası örgütlenmeler ile kendileri arasındaki hukuki farklılık, aynı zamanda bir kültürel farklılık olacaktır. Çünkü modern toplumların hukuki kaynağı da, kültürde olduğu gibi toplumun genel değer ve normları olarak varsayılmıştır. İnsan hakları ve demokrasi çerçevesinde her bireyin uluslararası örgütlere başvurabilmesi, aynı zamanda devletler ile uluslararası örgütlenmeler arasındaki farklılığın kabulü anlamına gelmektedir. Aksi halde neden bireyin kendi devletini aşarak uluslararası örgüte başvurması gibi bir ibare sözleşmelerde yer alacaktır? Bu durumda, devletler, alt, yerel ve karşıt kültürlerle küresel kültür arasında yer alan bir kültürel biçim haline gelebilecektir. Yine küresel kültür, bu haliyle kendine bütün kültürlerin üstünde bir konum elde edecektir. Ayrıca, önemli bir nokta da medeniyet kavramı çerçevesinde kendini göstermektedir. Farklı medeniyetler algılamasının hangi boyutta kalacağı veya bunun yerini küresel dünya kültürü mü alacağı sorusu da ilginç bir düzlemde kendini göstermektedir.

Hem felsefi hem de sosyolojik özellikleriyle, insan hakları kavramı insan unsurunun temel alındığı bir bakış açısının ürünüdür. Kaynağını Batı düşüncesinin gelişiminde almakla birlikte Rönesansın da ateşleyicisi olan hümanist düşüncenin ulaştığı noktada durmaktadır. Günümüzde ulaşılan

¹⁹ Peter Burke, Tarih ve Toplumsal Kuram, Çev., Mete Tunçay, İst., 1994, s 115.

noktanın biçimlenebilen ilk referans kaynakları ise Hobbes, Locke, Spinoza ve Rosseau'nun birey anlayışlarıyla kendini göstermektedir. Toplum Sözleşmeciler olarak adlandırılan bu filozofların insana yaklaşımı ise, insanın doğasının ne olduğu sorusuna verdikleri cevapla anlamını bulmaktadır. Birey ve toplum ilişkileri açısından, bu yaklaşım biçimi rasyonel bir temelde durmaktadır. Yani insan aklının egemen olarak belirleyici olduğu analitik bir çözümleme biçimidir.

SONUÇ

Sonuç yerine Feyerabend'in bir yaklaşımını burada hatırlamak yerinde olacaktır. Akılcılık üzerine O'nun da dediği gibi Batı akılcılığını diğer geleneklere tercih etmek için hiçbir nesnel gerekçe yoktur. Argümanlar herkese değil ancak uygun bir şekilde donatılmış kişilere hitap eder. Tüm ideolojik tartışmalarda ortak ve genel bir özelliktir bu. Belirli bir görüşü savunmak üzere kurulmuş argümanlar belli kültürlerde kabul, belli kültürlerde ise reddedilen varsayımlara dayanır. Fakat argüman sahibi taraf cehaleti yüzünden bunların evrensel geçerliliği olduğunu sanır.²⁰

²⁰ Paul Feyerabend, Akla Veda, Çev., Ertuğrul Başer, İst., s. 358-361.